

Motion till riksdagen 2005/06:Ub589

av **Olle Sandahl m.fl. (kd)**

Forskningsetik m.m.

Motionen delad mellan flera utskott

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen beslutar att inrätta ett forsknings- och framtidsutskott för sammanhållen hantering av forsknings- och framtidsfrågor.¹
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att inrätta ett framtidsråd inom regeringen för sammanhållen hantering av forsknings- och framtidsfrågor.¹
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om ett slopande av lärarundantaget.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om förstärkta ambitioner och resurser för kommersialisering av forskningsresultat inom svenska universitet och högskolor.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om ökat statligt ansvar för mindre företags forsknings- och utvecklingsarbete.²
6. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om vikten av att lyfta fram den människosyn som skall vara utgångspunkt för forskningsetiken.
7. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om inrättande av en fristående instans för granskning av forskningsfusk.
8. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att utvärdera de regionala nämnderna för etikprövning av forskning.

¹ Yrkandena 1 och 2 hänvisade till KU.

² Yrkande 5 hänvisat till NU.

Fel! Okänt namn på

2 Allians för Sverige

Kristdemokraterna har inom Allians för Sverige arbetat fram en rad gemensamma ståndpunkter och förslag för forskningspolitiken. Dessa har redovisats i vår partigemensamma motion med anledning av proposition 2004/05:80 "Forskning för ett bättre liv". Vi ser det ändå som angeläget att ytterligare stryka under betydelsen av några för Kristdemokraternas centrala områden.

3 Ett forsknings- och framtidsutskott i Riksdagen

Riksdagen fragmentiserar behandlingen av forskningsfrågor. Universitetsforskningen hanteras av utbildningsutskottet. SLU och Formas faller under miljö- och jordbruksutskottet. FAS sköts av socialutskottet. Forskningsinstitutet och företagets forskning är ansvar för näringsutskottet. Kristdemokraterna anser att forskningspolitiken ska hanteras övergripande och ses i sin helhet. Med det synsättet framstår riksdagens behandling av forskningsfrågorna som olämplig. För att skapa långsiktighet och helhet anser Kristdemokraterna att forskningspolitiken bör göras till ansvar för ett nytt utskott och att detta utskott samtidigt får ansvar för utvecklingsstrategiska frågor för Sverige. Vi menar därmed att riksdagen bör inrätta ett forsknings- och framtidsutskott (FFU). Finlands riksdag har sedan 1993 ett permanent framtidsutskott. Utskottets viktigaste uppgift är att analysera framtidsutsikterna inom olika områden, ta ställning och utarbeta betänkanden. Utskottet följer också pågående forskning och utveckling. Dessutom ingår i utskottets uppgifter att utvärdera teknologins effekter på olika samhällsområden.

4 Ett framtidsråd i regeringen

Forskningsfrågor ligger i Sverige inom flera departement. Dagens minister för bl.a. forskningsfrågor måste splittra sin tid mellan kultur, högre utbildning och forskning. Med dessa tre portföljer kan det bli en övermäktig uppgift att med tillräcklig tid och kraft ägna sig åt forskningsfrågorna. Denna uppsplittning är unik bland länder som vill hävda sig i forsknings- och utvecklingsfrågor.

I Storbritannien, som länge varit en ledande forskningsnation, finns en minister med renodlat ansvar för "science and innovation". I Kina, som under de senaste fem åren kraftigt satsat på forskning och utveckling, finns en minister som är ansvarig för "science and technology" och en annan minister ansvarar för utbildning. I Danmark finns ett renodlat departement för vetenskap, teknologi och innovation. I Finland finns ett samarbetsorgan för regeringen, de viktigaste intresseorganisationerna och Finlands Bank, det så kallade Ekono-

miska rådet. Rådet leds av statsministern och behandlar vid möten som hålls en gång i månaden frågor av särskild vikt för nationens välgång. Rådet strävar efter att stärka och fördjupa en analytisk diskussion inför ekonomisk-politiska beslut i tillväxt-, jämvikts- och strukturfrågor.

Exemplen visar hur man i flera länder målmedvetet, framsynt och konkret satsar strukturerat på forskning och utveckling. Den forskningsberedning som fanns under utbildnings- och forskningsminister Östros synes ha upphört i och med den nya ministerns tillträde. Framtids- och forskningsfrågorna har hamnat i bakvatten och behöver en starkare närvaro på regeringsnivå i Sverige, på liknade sätt som i Finland. Ett samlat grepp på forsknings- och utvecklingsfrågorna krävs för framtiden.

Kristdemokraterna anser att regeringen bör utse en minister med renodlat ansvar för forsknings- och innovationsfrågor och bör inrätta en framtids- och forskningsberedning med ett reellt mandat inom Regeringskansliet under ledning av statsministern. Forsknings- och framtidsberedningens arbete bör bland annat kunna resultera i förslag till riksdagen.

5 Lärarundantag och utvecklingsbolag

Till skillnad från situationen i många andra länder har forskarna i Sverige ensamrätten till patent som grundas på det resultat från forskning vid högskolan, det så kallade lärarundantaget. I andra länder är det normalt universiteten som är patentägare. Stanford University i Kalifornien, som tjänar miljardbelopp på sina patent och som samtidigt gjort många forskare förmögna, är exempel på universitet med patenträtt.

Den enskilde forskaren har av staten givits tre huvuduppgifter: forskning, undervisning och samverkan med det omgivande samhället. Det är inte rimligt att kräva av de enskilda forskarna att de ska göra högkvalitativa insatser i forskningsfronten och samtidigt vara entreprenörer, patentjurister och marknadsförare för att på egen hand kommersialisera sina rön. I länder utan lärarundantag ansvarar universiteten för patenten och står för utvecklingskostnaderna. Forskaren erhåller en andel av vinsten och universiteten ofta merparten. Genom att forskarna avlastas innovations- och marknadsföringsarbetet har de större frihet att fortsätta med det forskningsarbete på universiteten de är utbildade för.

Denna väl beprövade och vanligen framgångsrika modell borde genomföras även i Sverige. Endast genom att överföra ansvaret för kommersialisering av forskningsrön, som är en del av lärosätenas samverkansuppgift till universiteten, kan uppdraget tillföras erforderlig kompetens, incitament och resurs. Genom att inrätta en resursstark samlad organisation genom ett, eller möjligen flera, gemensamma utvecklingsbolag skulle lärosätena kunna ta på sig uppgiften att nyttiggöra forskningens framsteg kommersiellt. För att systematiskt lyckas med detta och för att kunna behålla forskningens frukter inom Sverige fordras en professionell organisation med stor kraft i ekonomi och kompetens, med god anknytning till näringslivet. I dagsläget tävlar de en-

Fel! Okänt namn på

skilda forskarna mot varandra för att få, ofta obenägna, finansiärer att bidra med finansiering. Med denna bakgrund förespråkar Kristdemokraterna ett slopat lärarundantag.

Under 1994/95 inrättade regeringen holdingbolag vid elva universitet och högskolor, i syfte att förenkla för forskare att kommersialisera sina forskningsresultat. Under 2002 bildades holdingbolag vid ytterligare tre lärosäten. Holdingbolagen är en typ av förvaltningsbolag vars verksamhet huvudsakligen består i att äga andra företag och att utöva ett aktivt ägande i dessa. Holdingbolagen kan bidra med kapital och kan även medverka till att stödja forskarna i till exempel patentstrategisk rådgivning. När dotterbolagen överlevt den första tiden säljs de till externa intressenter.

Även lärosäten som inte har holdingbolag arbetar med att stödja kommersialisering av forskningsresultat och idéer. Många lärosäten har inkubatorer som tillhandahåller rådgivning, arbetslokaler och nätverk för affärskompetens och finansiering. Mälardalens högskola och Högskolan i Kalmar är exempel på lärosäten som i frånvaro av holdingbolag har skapat en annan organisation för att stödja nyföretagande.

Immaterialrätten och kommersialiseringen är ett allt mer kompetenskrävande och komplext område. Mot bakgrund av forskarsveriges relativa litenhet har Kristdemokraterna ansett att det är nödvändigt med en större samordning av Sveriges universitet och högskolor i gemensam och samordnad struktur för att optimalt kunna kommersialisera forskningsrön. Det sker sannolikt bäst via ett eller ett fåtal större utvecklingsbolag.

I februari 2005 inrättades Innovationsbron AB. Kristdemokraterna anser att initiativet är ett välkommet steg på vägen. Fortfarande väntar dock sedan flera år vissa universitet, hittills förgäves trots upprepade uttryck för akut behov och trots upprepade löften, på regeringens tillstånd att starta nödvändiga holdingbolag. Kristdemokraterna kommer oroligt att följa utvecklingen av kommersialisering av forskningsresultat vid svenska universitet och högskolor.

6 Satsa på företagsforskningen

I Europa var 2003, enligt European Report on Science & Technology Indicators, genomsnittet för småföretagens andel av företagssektorns FoU knappt 8 procent. I USA ligger siffran på drygt 10 procent och i Finland på 14 procent. För Sveriges del är siffran knappt 4 procent!

I USA startades som försöksverksamhet 1976 FoU-programmet SBIR (Small Business Innovation Research). Det har sedan rönt stort internationellt intresse. Programmet ledde 1982 fram till en lag som stipulerar att 2,5 procent av federala externa FoU-medel ska gå till småföretag. Detta program har gett mycket goda resultat i konkurrenskraft, för ekonomisk tillväxt och för vetenskap. I dag finns motsvarande program i bland annat Storbritannien. Andra länder är på väg att följa efter. I Finland, ett näraliggande land, är Teknologiska utvecklingscentralen (Tekes) en lyckad finansiär av forskning. Tekes

hjälp företag att kommersialisera utvecklingsdugliga idéer med hjälp av FoU-bidrag och FoU-lån samt experttjänster. Under 2004 beviljade Tekes € 409 miljoner (ca 4,3 miljarder kronor) till forskning och utveckling. Vinnova beviljade under samma tid 1,1 miljarder svenska kronor. Vid jämförelsen bör beaktas att Sveriges befolkning är omkring dubbelt så stor, vilket ytterligare markerar olikheten i satsning och metod. Kristdemokraterna anser att ökad ekonomisk stimulans för mindre företags forsknings- och utvecklingsarbete är en nödvändig förutsättning för önskad utveckling och tillväxt.

Kristdemokraterna anser vidare att staten bör komplettera denna stimulans med skattelättnader för företag som investerar i forskning och utveckling. I Kanada har SR&ED-programmet (The Scientific Research and Experimental Development Programme) en sådan funktion. Mindre företag kan få en skattecredit på upp till 35 procent av forsknings- och utvecklingskostnaderna, större företag 20 procent. Brasilien har i samma ambition två delvis samverkande system för skattelättnad, som i genomsnitt innebär en lättnad på 25 procent av forsknings- och utvecklingskostnader.

Regeringen går äntligen Kristdemokraterna till mötes i årets budgetproposition, när den för 2006 föreslår 100 miljoner kronor för stöd till forskning och utveckling i små och medelstora företag, och avsätter en ram på 200 miljoner kronor för skattereduktion från 2007 och framåt. Äntligen ett efterlängt steg i rätt riktning. Kristdemokraterna kommer att noga följa utvecklingen vad gäller statens stöd till forskning och utveckling för småföretag.

7 Forskningsetik – forskareetik

Vetenskaplig forskning är en viktig förutsättning för det goda samhället. Den nya kunskapen ska förvaltas och användas både för individens väl och samhällets hållbara utveckling. Kristdemokraterna är måna om forskningens kvalitet och frihet och vill främja vetenskap och vetenskapliga framsteg. Det måste dock ske inom etiska ramar där människans unika värde och värdighet står i centrum. Vetenskap och forskning får inte underminera människovärdet, inte vara diskriminerande och inte begränsa människors frihet eller kränka människors integritet. Det är inte rätt att forska på vad som helst, hur som helst och när som helst. Nürnbergkodexen betonar bl.a. informerat samtycke och rätten att avbryta sitt deltagande. De forskningsetiska ramverken har därefter stärkts av Helsingforsdeklarationen 1964 och Oviedokonventionen 1997.

7.1 Vetenskapssamhällets ansvar utifrån samhällets värdegrund

Kristdemokraterna anser att de politiska organen har att ange ramar och övergripande regelverk genom att i första hand stifta lagar. Vetenskapssamhället har att med stor självständighet, och eget medvetet ansvar, ange riktning,

Fel! Okänt namn på

frågeställning och metod för forskning och utveckling i harmoni med samhällets värdegrund. Det finns en rad styrande internationella deklARATIONER och konventioner, som har forskningens frihet och en humanistisk och kristen människosyn som fundament. Fri forskning i betydelsen ”utan etiska ramar och utan respekt för grundläggande värden” är inte enbart ”värde-lös” utan farlig för mänskligheten. Forskning i syfte att utveckla nya kunskaper och metoder och fördjupa gamla kunskaper och forskningsmetoder måste vägas mot varje människas rätt till skydd för sin integritet. I avvägningen mellan forskningskravet och kravet på individens skydd har forskningsetiken en allt viktigare roll att spela. Detta gäller inte minst mot bakgrund av en allt större och allt mera spridd forskningsvolym och en allt större volym av kunskap.

7.2 Vetenskaplig oredlighet

Frågan om vetenskaplig ohederlighet har diskuterats mycket de allra senaste åren. Från början användes termen ”forskningsfusk”, men begreppet har senare vidgats. Kärnan i begreppet brukar anses vara de så kallad FFP. Det vill säga, man får inte:

- Fabricera data
- Förfalska forskningsresultat, eller
- Plagiera något som någon annan har gjort.

Fabricering och förfalskning har att göra med forskningsresultatens tillförlitlighet. Att lägga falsk ”kunskap” som grund för fortsatt verksamhet och kanske medicinsk behandling är ett brott, inte bara mot vetenskap och finansiering utan mot den som i efterföljd kan få liv och hälsa ödelagd med behandlingsmetoder utan saklig grund. Plagiat och så kallad intellektuell stöld behöver inte alltid på ett direkt sätt äventyra forskningsresultatens tillförlitlighet men hindrar en god funktion i vetenskapssamhället genom att undergräva förtroende och förhindra samarbeten. Det leder också till felaktiga meriteringsbedömningar, beviljningar och tillsättningar med risk för dålig eller farlig vetenskap. Att införa system som på ett strukturerat sätt stävjar vetenskaplig oredlighet är en allt mer angelägen uppgift. Hittills har mest intresse ägnats att åtgärda i efterhand. I USA har särskilda myndigheter inrättats för att hantera sådana frågor.

I Sverige ligger ansvaret för att utreda vetenskaplig oredlighet på arbetsgivaren, det vill säga rektor vid det lärosäte där forskningen bedrivs. Den som misstänker fusk måste vända sig till rektor, som sedan kan göra en anmälan till Vetenskapsrådets expertgrupp för frågor om oredlighet i forskning, som bildades 2002. Det är en ordning som Vetenskapsrådet inte finner tillfredsställande. Myndigheten har i en skrivelse till regeringen efterlyst en författningsändring som gör det möjligt att inrätta en oberoende instans för hantering av forskningsfusk. Kristdemokraterna har samsyn med Vetenskapsrådet i detta förslag. I Danmark har man sedan mer än tio år en från universiteten fristående central instans – UVVU (Udvalgene vedrørende videnskabelig uredelighed) – dit både arbetsgivare, forskare och allmänhet kan vända sig vid

misstanke om oredlighet. UVVU kan också ta upp fall på eget initiativ. Erfarenheter från främst de nordiska länderna bör vara vägledande i arbetet med att skapa en oberoende instans för forskningsfusk.

7.3 Ansvar för långsiktiga resultat

Vilket ansvar har en forskare för de resultat som kommer ut av forskningen? En del av frågan avser ansvaret för hur öppen publicering och allmänt tillkännagivande ska hanteras, speciellt i relation till kommersialiseringspotential för forskare, lärosäte och finansiär. En annan del av frågan angår potentiella följder som den nyvunna kunskapen kan få, i förlängning. Det är inte alltid enkelt att i förväg säga vad som är en god eller dålig följd av forskningen. Framgångsrik forskning inom kärnfysik och tillämpningar till följd av den är exempel på framsteg med potentiellt goda men samtidigt potentiellt skadliga effekter.

Ett motsvarande område är gentekniken. Genmodifierat utsäde är en omdiskuterad fråga med etiska förtecken. Innebär det genmanipulerade utsädet att tredje världens jordbruk kommer att blomstra och klara av insektsangrepp och sjukdomar mycket bättre, eller kommer sårbarheten att öka eftersom mångfalden i utsädet försvinner och bönderna blir beroende av vissa leverantörer?

Forskarna är i det närmaste eniga om att det idag vore grovt ansvarslost att försöka kлона människor. Men frågan är hur man kommer att se på frågan den dag tekniken är förfinad och säker när det gäller om barnlösa par ska kunna använda kloning för att skaffa barn? Kristdemokraterna ser ett mycket angeläget och ett mycket klart behov av att kontinuerlig diskussion om etisk hållning inom vetenskapssamhället upprätthålls strukturellt i växelverkan med ”det omgivande samhället”.

7.4 Etiska kommittéer

Sedan mitten av 60-talet har det funnits etiska kommittéer i Sverige för att bedöma planerade studier med försökspersoner. Sedan 1979 har det också funnits djurförsöksetiska nämnder. Idén med etiska kommittéer är att någon annan än forskaren, någon fristående med perspektiv utifrån, ska vara med och bedöma etiken i experiment och studier.

Från den 1 januari 2004 gäller en ny lag om etikprövning av forskning som avser människor. Den omfattar naturligtvis forskning på levande personer, men också till exempel forskning på avlidna och på biologiskt material från människor samt forskning som innebär hantering av känsliga personuppgifter. De viktigaste förändringarna från 2004 är att en central och sex regionala nämnder för etikprövning har inrättats som fristående myndigheter. De regionala nämnderna är indelade i två eller flera avdelningar. Minst en avdelning på varje ort prövar ärenden inom det medicinska vetenskapsområdet (medicin, farmaci, odontologi, vårdvetenskap och klinisk psykologi) medan en

Fel! Okänt namn på

prövar ärenden som rör övrig forskning. Beslut vid sammanträdena kan vara av tre slag: Ansökan kan antingen godkännas, godkännas med villkor eller avslås. Kristdemokraterna anser att de nya regionala etikprövningsnämnderna är mycket välkomna för att öka medvetenheten om forskningsetiska ställningstaganden, och vi anser att det är viktigt att under 2006 göra en första utvärdering för att ytterligare kunna säkerställa och utveckla en god forskningsetik.

Stockholm den 29 september 2005

Olle Sandahl (kd)

Inger Davidson (kd)

Dan Kihlström (kd)

Torsten Lindström (kd)

Chatrine Pålsson (kd)

Gunilla Tjernberg (kd)

Sven Brus (kd)

Kenneth Lantz (kd)

Ulrik Lindgren (kd)

Rosita Runegrund (kd)